

Національно-патріотичне виховання в умовах переходу на компетентнісну систему освітньої діяльності (методичні рекомендації)

У сучасних ситуаціях викликів і загроз, великих перспектив розвитку в Україні виникла потреба в актуалізації концепції, яка б визначала нову стратегію цілеспрямованого й ефективного процесу виховання суб'єкта громадянського суспільства, громадянина-патріота.

Визначення нової стратегії національно-патріотичного виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи здійснено на основі співробітництва між системою освіти, органами державної влади та громадськими організаціями.

Оновленню національно-патріотичного виховання сприяли ухвалені державні документи. Так, у 2019 році прийнято базові нормативні документи: «Стратегію національно-патріотичного виховання дітей» [7], «Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України» [2].

Отже, національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції та законів країни, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей [6].

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості здійснюється на прикладах героїчної боротьби народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності, успадкованих зокрема від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських таборах, учасників дисидентського руху. Також національно-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 років, Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій і Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією [6].

У національно-патріотичному вихованні важливо використати й виховний потенціал, пов'язаний із героїзмом українців, які боролися в арміях держав-учасників Антигітлерівської коаліції та в рухах опору Німеччини та її союзниками під час Другої світової війни 1939-1945 років, учасників міжнародних операцій з підтримання миру та безпеки.

Водночас важливою складовою національно-патріотичного виховання є

поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їхній внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, мистецтва, спорту.

У новій редакції Концепції враховано незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, яка закріплена змінами до Конституції України, проведення операції Об'єднаних сил, відповідно до Указу Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.09.2019 № 286/2019 уточнено основні складові національно-патріотичного виховання: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання [7].

Указом Президента доручено Кабінету Міністрів розробити у двомісячний строк план дій щодо реалізації вказаної Стратегії, затвердження плану дій на 2020-2025.

Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим і для держави, і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу [3].

Концепцією встановлено, що національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань і благодійних організацій, сім'ї, закладів освіти, інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [1].

Метою національно-патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Варто зазначити, що питання національно-патріотичного виховання в умовах переходу на компетентнісну систему освітньої діяльності розкриваються наскрізно в рамках програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» [5].

Концепція Нової української школи пропонує виховний компонент змісту компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту». Закладені основні орієнтири компетентнісного виховання особистості учня можуть творчо наповнюватись конкретним змістом з урахуванням особливостей функціонування закладу освіти, вікових та індивідуальних можливостей учнів,

інших актуальних соціальних викликів.

Компетентнісний підхід забезпечує використання набутих особистістю духовно-моральних цінностей у відповідній практико-орієнтованій поведінці (у системі вчинків), гуманістичному спілкуванні, душевно-продуктивних та емоційних контактах.

Компетентнісний підхід сприяє поєднанню й інтегруванню теорії та практики в осягненні дітьми моральних і життєвих цінностей, здатність застосовувати отримані знання у різних життєвих ситуаціях, використанню сучасних педагогічних технологій [5].

Пріоритети у вихованні компетентної особистості визначаються відповідно до актуальних завдань і перспектив розвитку українського суспільства, позитивної соціалізації особистості та з урахуванням вікових можливостей учнів і специфіки організації виховного процесу в закладі освіти; пов'язуються з реалізацією прав і обов'язків учасників виховного процесу як активних членів громадянського суспільства.

За Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, компетентність – це готовність і здатність особистості чинити морально на основі цінностей, світоглядних орієнтирів, етикету: усвідомлювати необхідність моральної поведінки, розуміти причинно-наслідкові зв'язки своїх дій, уміти обґрунтовувати і цивілізовано відстоювати свою позицію, приймати зважені моральні рішення, виявляти відповідальність, брати на себе обов'язки та протистояти аморальним впливам.

Компетентнісний потенціал забезпечує можливість усебічного розвитку особистості дитини на основі ключових компетентностей.

Компетентнісний потенціал виховання		
№	Ключова компетентність	Ціннісне ставлення та практичні здатності
1.	2.	3.
1.	Спілкування державною (і рідною мовою у разі відмінності) мовами.	Ціннісне ставлення: – усвідомлення ролі рідної (державної) мови як механізму національної та етнічної самоідентифікації, збереження світового мовного різноманіття, способу збереження культурних традицій і стратегій, аудіо- та візуалізацію культурного різноманіття свого народу; – усвідомлення ролі української мови в особистому житті, а також у житті нації та держави; – спілкування українською мовою у школі та поза школою. Практична здатність: – розуміти українську мову;

1.	2.	3.
		<ul style="list-style-type: none"> – послуговуватися державною мовою в різноманітних життєвих ситуаціях і дотримуватися мовного етикету; – застосовувати різноманітні комунікативні стратегії залежно від мети спілкування; – формулювати чітко думки, дискутувати, наводити аргументи, відстоювати власну думку; – уміти правильно використовувати термінологічний апарат, спілкуватися в процесі навчально-пізнавальної діяльності; – розв’язувати конфлікти за допомогою спілкування; – популяризувати ідеї гуманізму, добра та краси; <p>протистояти засміченості мови, лайливим словам.</p>
2.	Спілкування іноземними мовами.	<p>Ціннісне ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення ролі іноземної мови як механізму глобалізації, як запоруки зручності самореалізації в умовах закордоння; – ціннісне ставлення до культурних надбань різних народів, соціальної рівності; – позитивне сприйняття інакшості, інтерес до культурних відмінностей; – толерантне ставлення до представників різних народів і культур; – запобігання проявам ксенофобії, нетерпимості та расизму. <p>Практична здатність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – готовність прийняти представників інших культур такими, якими вони є; – знати і за потреби спілкуватися мовами інших народів; – володіти навичками міжкультурної взаємодії; – запобігати міжетнічним і міжкультурним конфліктам;

1.	2.	3.
		<ul style="list-style-type: none"> – уміти розв’язувати конфліктні ситуації та знаходити компроміси.
3.	Математична компетентність.	<p>Ціннісне ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення важливості математичного мислення та математичних знань у життєдіяльності людини; – розуміння цілісної картини світу, закономірності розвитку суспільства, людських відносин, небезпек у застосуванні маніпулятивних технологій; – дотримання логіки та послідовності у мисленні та діях; – протистояння маніпулятивним впливам. <p>Практична здатність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розвивати критичне мислення; – аналізувати, систематизувати і синтезувати інформацію; – установлювати причиново-наслідкові зв’язки; – виокремлювати головні та другорядні цілі, ризики поведінки, ризиковані життєві ситуації й обирати шляхи їх вирішення.
4.	Компетентності у природничих науках і технологіях.	<p>Ціннісне ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розширення і поглиблення знань про предметний світ, сферу людських відносин і про себе; – критичне оцінювання результатів людської діяльності у природному середовищі. <p>Практична здатність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – готовність до саморозвитку й опанування сучасними технологіями; – використовувати сучасні технології у своїй діяльності; – брати участь у дослідній і проектній діяльності.
5.	Інформаційно-цифрова компетентність.	<p>Ціннісне ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – здійснення пошукової діяльності та виконання задач за алгоритмом; – уміння працювати з різними Інтернет-ресурсами; – розпізнавання достовірних і

1.	2.	3.
		<p>недостовірних джерел інформації; – протистояння Інтернет-агресії, Інтернет-булінгу тощо. Практична здатність: – уміти використовувати різні способи пошуку корисної інформації в довідникових Джерелах (зокрема, за допомогою інформаційно-комунікативних технологій), критично мислити в процесі збору та обробки інформації; – дотримуватися етикету; – критично відбирати Інтернет інформацію; – дотримуватися правил дотримуватися правил безпеки в Інтернет- мережі та здатність протистояти інтернет- ризикам та маніпулятивним технологіям у ЗМІ та рекламі, соціальних мережах, комп’ютерних іграх.</p>
6.	<p>Уміння вчитися впродовж життя.</p>	<p>Ціннісне ставлення: – визначення мети та цілі власного життя і діяльності, планування й організація життя; – визначення близьких, середніх і далеких перспектив, розроблення стратегії життя; – уміння працювати самостійно і в команді; – користування різними джерелами інформації; – розширення знанневої та емоційної сфери, власні уявлення про життя; – застосування різних поведінкових і комунікативних стратегій відповідно до мети діяльності та конкретної ситуації. Практична здатність: – розуміти необхідності роботи над собою.</p>
7.	<p>Ініціативність і підприємливість.</p>	<p>Ціннісне ставлення: – аналізування життєвих ситуацій; – презентування власної ідеї та ініціативи; – формулювання власних пропозицій, рішень; – виявлення лідерських якостей; – усвідомлення ціннісного змісту грошей,</p>

1.	2.	3.
		<p>праці та рівності прав людей, праці батьків;</p> <ul style="list-style-type: none"> – засудження споживацького способу життя та трудової експлуатації дітей. <p>Практична здатність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – готовність брати відповідальність за себе та інших; – розвивати моральні якості для успішної професійної кар'єри; – брати участь у шкільних заходах, волонтерській діяльності, у трудових десантах і благодійних акціях.
8.	Соціальна громадянська компетентності та	<p>Ціннісне ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення змісту понять «громадянин», «патріотизм», «військово-патріотичне виховання», «готовність до захисту Вітчизни» як важливих складників життєдіяльності людини; – усвідомлення конституційного обов'язку щодо громадянських прав та захисту суверенітету і територіальної цілісності України; – бажання брати участь у різних формах позакласної та позашкільної роботи військово-патріотичного спрямування; – участь у шкільному самоврядуванні і в дитячих громадських об'єднаннях. <p>Практична здатність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – володіти навичками допомоги, самопомоги, захисту та виживати в складних умовах; – готовність захищати Батьківщину; – дотримуватися конституційних норм, повага до державних символів, законів України; – гуманно ставитися до інших людей, бути – здатним до альтруїзму, співчуття, емпатії; – цінувати і поважати свободу інших, право на вибір та власну думку; – поважати гідність кожної людини.
9.	Обізнаність та самовираження у сфері культури.	<p>Ціннісне ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ідентифікація себе як представника певної культури;

1.	2.	3.
		<ul style="list-style-type: none"> – визначення ролі та місця української культури в загальноєвропейському та світовому контекстах; – використання культурного досвіду в життєвих ситуаціях; – долучення до творчості, висловлюючи власні ідеї, спираючись на досвід і почуття, використовуючи відповідні зображувально-виражальні засоби. <p>Практична здатність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – поцінювати культурні здобутки людства та інтерес до них; – бути відкритим до культурного діалогу; – потреба у творчій діяльності, яка б відповідала здібностям і нахилам.
10.	Екологічна грамотність і здорове життя.	<p>Ціннісне ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення природи, як джерела свідомості й духовності; – усвідомлення людини як частини та результату еволюції природи; – усвідомлення діяльності людини й її потреб як чинника руйнування довкілля; – формування ставлення до природи як універсальної цінності; – визнання за об'єктами природи права на існування незалежно від принесеної користі; – усвідомлення значущості здорового способу життя, фізичної підготовки та фізичного розвитку для повноцінного життя людини. <p>Практична здатність:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уміти виокремлювати екологічний контекст будь-якого виду діяльності; – формувати практичні навички екологічно безпечної поведінки (вміти обирати діяльність, що наносить найменшої шкоди природі); – уміти застосовувати позитивні надбання народних традицій та етнічної культури у ставленні до природи й побутовій діяльності.

Головне завдання закладів освіти – так побудувати роботу, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, освітнє середовище виховували учнів у душі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності. Завдання вчителів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для учня особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем». Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну. Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є повага та любов до державної мови. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України [3].

Поняття «освіта», «освітній процес» в їх сучасному розумінні охоплюють навчання, виховання та розвиток, а тому потребують від учителя особливих якостей, а саме: професіоналізму, інформативної грамотності, широкого кругозору, педагогічної творчості, відкритості до нового, володіння інтерактивними методами, мобільності, комунікативності, критичного мислення, емоційної врівноваженості, особистісної гнучкості, здатності до самоаналізу та самоконтролю.

Виховний процес буде невід’ємною складовою всього освітнього процесу й орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Нова школа плекатиме українську ідентичність. Нова українська школа виховуватиме не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства[4].

Патріотичне виховання має здійснюватися не лише в позаурочній діяльності, але й на кожному уроці. Тому однією з пріоритетних тенденцій має стати пошук форм «діяльнісного патріотизму». Основними рекомендованими формами та методами роботи зі старшокласниками є: тренінги, майстер-класи, презентації, проектна діяльність, тематичні виховні години, шкільний театр, інші види педагогічної анімації; основними методами: інтерактивні (рольові ігри, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки»), вправи (усні, письмові, графічні), вправління, метод аналізу соціальних ситуацій, кейс-стаді, створення ситуацій успіху, діалог, методика колективних творчих справ, SWOT-аналіз, наративні методи (етичні та сократівські бесіди, дискусії, диспути); кластерний метод (складання кросвордів, схем, таблиць, діаграм); рефлексивні (рефлексивно-експліцитний метод), метод «Open space», метод «Світове кафе», консультування, моделювання, добродійні акції, учнівські добродійні проекти, раптівки (флешмоби), форуми, скайп- конференції, онлайн-спілкування, перфор- манси, майстер-класи та інше.

Форми та методи роботи можуть творчо доповнюватись і наповнюватись змістом, актуальним до потреб вікового та морально-духовного розвитку учня, з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Учитель загальноосвітнього середнього закладу освіти визначає вищою цінністю кожну людину, поважає її честь і гідність, права та свободи, зазначені у Конституції України, формує безпечне освітнє середовище, вмiє знаходити порозумiння серед здобувачiв освiтнiх послуг та неухильно дотримується принципу рiвностi.

Нацiонально-патрiотичне виховання в системi освiти здiйснюється шляхом реалiзацiї Стратегiї нацiонально-патрiотичного виховання, затвердженої Указом Президента України вiд 18 травня 2019 року № 286/2019, плану дiй щодо реалiзацiї державних цiльових програм, обласних, мiсцевих цiльових програм з нацiонально- патрiотичного виховання. Саме це сприятиме нацiональному вiдродженню та захисту демократичного європейського вектору України, Концепцiї нацiонально- патрiотичного виховання в системi освiти України – формуванню випускника нової школи, патрiота з активною позицiєю, який дiє згiдно з морально-етичними принципами i здатний приймати вiдповiдальнi рiшення, поважає гiдностi i права людей [4].

Використанi i рекомендованi джерела:

1. Концепцiя нацiонально-патрiотичного виховання в системi освiти України URL: <https://cutt.ly/vXSmoU>.
2. Наказ Мiнiстерства освiти i науки України вiд 29.08.2019 № 1038 «Про внесення змiн до наказу Мiнiстерства освiти i науки України вiд 16.06.2015 № 641» URL: <https://cutt.ly/jXSzunv>.
3. Наказ Мiнiстерства освiти i науки України вiд 16.08. 2019 № 1/9-523 «Про нацiонально- патрiотичне виховання у закладах освiти у 2019-2020 навчальному році» URL: <https://cutt.ly/dXSz5W9>.
4. «Нова українська школа» концептуальнi засади реформування середньої школи URL: <https://cutt.ly/kXSbhEA>.
5. Програма «Нова українська школа у поступi до цiнностей» URL: <https://cutt.ly/FXSbRN4>.
6. Стратегiя нацiонально-патрiотичного виховання URL: <https://cutt.ly/RXSbCPv>.

Методист з нацiонально-патрiотичної роботи та «Захисту України»
навчально-методичного вiддiлу
координацiї освiтньої дiяльностi та
професiйного розвитку СОППО

Н.М. Сукачова

(пiдпис наявний в оригiналi)